

EFLATUNCU MAĞARA ALEGORİSİNİ YENİDEN YORUMLAMA GEREKSİNİMİ: DİNSEL BİLGİYİ ANLAMA VE GELİŞTİRMEYE YÖNELİK FELSEFİ BİR KARŞILAŞTIRMA

METİN YASA*

Need for Reinterpretation of Plato's Cave Allegory: A Philosophical Comparison of Understanding and Developing Religious Knowledge

Abstract: The cave allegory as epistemologically and ontologically has three basic concepts: dark, shadow and light. The using these three concepts is not only corresponding to the general knowledge, but also corresponding to the religious knowledge. However, it is very important to need for reinterpretation of Plato's cave allegory in light of Ibn Arabi's thought for understanding and developing religious knowledge. The aim of this article is to discuss this problem philosophically and to attract attention to the wholeness of source in that subject.

Key Word: Cave Allegory, Knowledge, Religious Knowledge, Source of Knowledge.

Özet: Mağara alegorisi, epistemolojik ve ontolojik açıdan, aydınlık, gölge ve karanlık türü üç temel kavramı özünde barındırır. Anılan bu üç tür kavramın kullanımı, yalnızca genel bilgi açısından değil, aynı zamanda dinsel bilgi açısından da

* Doç. Dr., OMÜ İlahiyat Fak. Din Felsefesi Anabilim Dalı.

uygundur. Bununla birlikte, Eflatuncu mağara alegorisini, dinsel bilgiyi anlama ve geliştirme yönünde, İbn Arabî'nin düşünceleri ışığında yeniden yorumlamaya duyulan gereksinim çok daha önemlidir. Bu makalenin amacı, anılan sorunu felsefi açıdan tartışmak ve ilgili konuda kaynak bütünlüğüne dikkat çekmekten ibarettir.

Anahtar Kelimeler: Mağara Alegorisi, Bilgi, Dinsel Bilgi, Bilginin Kaynağı.

A. Giriş: Sorunu Belirleme

Dinsel bilginin kaynağının nasıl yorumlanacağı, tanım ve içeriğinin ne şekilde yapılacağı ve doldurulacağı, modern dünyada hangi yaklaşım kullanılarak diğer bilgi türleriyle uzlaştırılacağı, anlaşılmasının ve düzeyinin yükseltilmesinin nasıl sağlanacağı türü soruların çözümleri konusunda net bir düşünce birliğinden söz edilemediği görülmektedir.¹ Biz, Eflatuncu mağara alegorisinin taşıdığı değerın İbn Arabî'nin görüşleri ışığında yeniden irdelenmesinin dinsel bilgi ve sözü edilen sorunlarına çözüm bağlamında kimi açılımlara neden olacağı kanısındayız.

Doğrusu, başka herhangi bir araç ya da yöntemle değil, vahiy² kanalıyla elde edilen dinsel bilgi konusunda, kaynak, güvenilirlik açısından tartışılan en temel sorunlardan biridir. Bu cümleden olarak, dinsel bilginin kaynağı sorununa ilişkin iki temel uç düşüncenin öne çıktığı görülür. Kaynak sorununun bir ucu,

vahyedilen şey (bilgi ya da doğruluk), duyularla algılanan ya da mantıksal olarak düşünülüp çıkarılan şeyin, bir biçimde ötesindedir ya da ondan ayrıdır³

şeklinde özetlenebilir. İlgili sorunun diğer ucu ise şöyle ortaya konabilir:

¹ Anılan sorunlar konusunda, sözcğlimi, bkz.: William T. Blackstone, *Dinsel Bilgi Sorunu*, çev.: Tuncay İmamoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.

² Vahiy konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: Recep Kılıç, *Modern Batı Düşüncesinde Vahiy*, Ötüken, İstanbul, 2002.

³ Stanley M. Honer, Thomas C. Hunt, *Felsefeye Çağrı*, çev.: Hasan Ünder, İmge Kitabevi, Ankara, 1996, s. 127.

Vahyi tecrübe etmeyenler ile bunları yaşadıklarını iddia edenlerin sözlerini (yetkesini) kabul edemeyen kişiler, başka bir alternatif bilme yoluna güvenmek zorundadırlar ve güvenirlirler.⁴

Dahası; genel olarak ifade etmek gerekirse, “her bilgi olayı, bir suje-obje ilgisine dayanır. Bilginin suje-obje ilişkisi içinde ortaya çıkması, sujenin bir objeyi kavraması, onu yorumlaması demek olur”⁵. Anılan türden bir yorumlama genelde “uygunluk, benzerlik, tamlık ilişkisi”⁶ içinde gerçekleşir. Burada ortaya çıkan şey, var olana karşılık gelen bilginin gerçekliğidir.⁷ Doğrusu, bilginin objesine uygunluğu ve bu uygunluğun işaret ettiği epistemolojik gerçekliğin dikkate alınması halinde, dinsel bilgiye ilişkin bir diğer sorun ortaya çıkar ve bu bir yandan dinsel bilginin tanım ve içeriği öte yandan objesine uygunluk ile bağlantılı bir sorundur. Anılan konuda genelde özet olarak şöyle denilir: Önemli bir bilgi türü olmasına rağmen dinsel bilginin objesi, tanım ve içeriği konusunda bir uzlaşma söz konusu değildir. Bu noktada vahyin nasıl gerçekleştiği hususu, dinsel bilginin kaynağına ilişkin ayrı bir sorundur ve epistemolojik açıdan tartışılmaya değer görünmektedir. Bununla birlikte, vahye alternatif ve epistemolojik açıdan birer bilgi kaynağı olarak akıl, duyu tecrübesi ve bilimsel çıkarımın⁸ da dinsel bilginin kaynağı olan vahiy gibi eleştirisi konusundan uzak olmadığını söylemek gerekir. Bu bağlamda, Montaigne’nin bilgi elde etmede öngördüğü çark açıklayıcı olabilir. Şöyleder:

Nesnelerden aldığımız görüşleri yargılamak için, bize yargısal bir araç; bu aracı doğrulamak için bir ispat; ispatı doğrulamak için araç gerekir. İşte çarkın içine girdik.⁹

⁴ Honer, Thomas C. Hunt, *age.*, s. 128.

⁵ İsmail Tunali, “Dünyanın Yeni Epistemolojik Anlamı ve Sanata Yansıması”, *Bilgi ve Değer*, ed.: Şahabettin Yalçın, Vadi Yayınları, Ankara, 2002, s. 30.

⁶ André Comte-Sponville, *Felsefeyi Takdimimdir*, çev.: S. Seza Yılcınoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 55.

⁷ Comte-Sponville, *age.*, s. 56.

⁸ Honer, Thomas C. Hunt, *age.*, s. 126.

⁹ Comte-Sponville, *age.*, s. 60.

Belki bu noktada, bir şekilde yukarıda atıfta bulunduğumuz vahye alternatif kaynak olarak akıl, duyu deneyimi ve bilimsel çıkarımlardan birini öngörme dolayımında çok daha önemli olan bir hususa işaret etmek gerekir. O da şudur: “Bilimsel olmayan doğrular ve bir gün doğru olmadıklarını keşfedeceğimiz bilimsel kuramlar vardır.”¹⁰

Dinsel bilgi söz konusu edildiğinde akla gelebilecek temel bir diğer sorun, epistemolojik bir kaynak olarak vahyin kesilmiş olmasıdır. Bu sorunun, vahiyle gelmiş dinsel bilginin doğru anlaşılmasına yönelik samimi ve ciddi çabalarla aşılabileceğini akılda tutmak gerekir. Doğrusu, modern dünyada, dinsel bilgi, kaynak, içerik ve diğer bilgi türleriyle olan ilişkisi açısından yeniden irdelenmeyi gerektirir ve din felsefesi açısından bu gereksinimi karşılamanın bir yolu, dinsel bilgi sorunlarına stratejik bakabilmektir. Bu bağlamda uygun bir strateji, bu makalenin sınırları içinde de net bir biçimde görüleceği üzere, tüm bilgi kaynaklarının katılımı eşliğinde, bütüncül olmayı ve bütüncül çözümlenmeyi öngörür. Bu noktada elde edilecek başarı, yalnızca var olan dinsel bilginin anlaşılması açısından değil, aynı zamanda deyim yerindeyse yeniden okunması, güncellenmesi ve geliştirilmesi açısından da önem taşır. Bu önem,

mutlak ile hiçbir mutlak temasa, sonsuzluk üzerine hiçbir sonsuz açılıma sahip değiliz.¹¹

şeklinde bir çıkarıma atıfla daha da netleşebilir.

Dinsel bilginin içeriği açısından, yine de, temel bir takım noktaların öne çıktığı görülmektedir. Sözgelimi, meşhur Müslüman sufi Zünnun Mısri (796-859), üç tür dinsel bilgiden söz eder: i. Tüm inananlara özgü Tanrı'nın birliğine ilişkin bilgi; ii. Bilgelerin bildiği kanıta dayalı bilgi; iii. Yetkin insanların Tanrı'yı düşünmeleri sonucu tanrısal niteliklere ilişkin kalplerine doğan bilgi.¹² Doğrusu, Zünnun Mısri tarafından dinsel bilgi özelinde dile getirilen bilgi türleri, kanaatimizce, günümüzde de hak ettiği değer ve tartışmayı henüz bulamamış olan dinsel epistemolojinin

¹⁰ Comte-Sponville, *age.*, s. 59.

¹¹ Comte-Sponville, *age.*, s. 57.

¹² Bkz.: <http://www.san.beck.org/AB14-IslamCulture750-1095.html#9> (Erişim: 05.05.2009).

de omurgası durumundadır. Öte yandan, yine dinsel bilginin içeriği bağlamında, Batı’da, J. Calvin’e sıklıkla atıfta bulunulur ve Calvin’in iki tür dinsel bilgiden söz ettiği ileri sürülür. Calvin’in üzerinde durduğu dinsel bilgi kısaca şöyle özetlenebilir: i. Yaratıcı olarak Tanrı hakkındaki bilgi; ii. Kurtarıcı olarak Tanrı hakkındaki bilgi. Anılan her iki bilgi türü de, dinsel içerik taşımaları nedeniyle, vahye dayanır.¹³

Gerek Zünnun Mısri’nin gerekse Calvin’in yukarıdaki ifadesiyle dile getirmeye çalıştığı nokta özette şudur: Dinsel bilgi dolayımında en temel obje Tanrıdır; buna bağlı olarak ulaşılmaya çalışılan içerik ise tanrısal gerçeklik, tanrısal gerçekliğin dinsel uzantı ve iletileridir. Dinsel bilginin özünü anlama bağlamında birer örnek olarak, hem Zünnun Mısri’nin hem de Calvin’in görüşleri epistemolojik çerçeve içerisine yerleştirildiğinde, bir sorun olarak, dinsel bilginin bir yandan kaynağının öte yandan tanım, içerik ve niteliği konusunun ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çıkarım, günümüzde, dini epistemolojiye ilişkin yapılan tartışmalarda gördüğümüz Tanrı-merkezli çözümleme ve uzantılarına da uygun görünmektedir.¹⁴

Açık konuşmak gerekirse, dinsel bilgi konusunda, yorum yapabilmenin bir yolu, öncelikle öz görüşe sahip olmaktan geçer. Bu aynı zamanda, genel bilgi ile dinsel bilgi arasında var olduğu iddia edilen kutuplaşma ve çelişkileri gereği gibi anlamanın da bir koşulu durumundadır. Sözgelimi, günümüz epistemoloji anlayışında geline süreç dikkate alındığında tek yönlü bir değerlendirme içeren, “doğrulanabilir türden beklentilerimize ‘bilgi’, doğrulanabilir türden olmayan beklentilerimize de ‘inanç’ adını vermek”¹⁵ çözüme kavuşturulması gereken bir çelişkidir. Bu bağlamda, başka bir olasılığın öne çıkabileceğini iyi görmek gerekir.

¹³ Bkz.:<http://209.85.129.132/search?q=cache:Qf-6FgjbhMJ:www.owenanderson.net/reviews/Augustine.doc+calvin,+%22kinds+of+religious+knowledge%22&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr/> (Erişim: 10.05.2009).

¹⁴ Krş.: David Cook, *Filozoflar ve İnanç*, çev.: Leyla Güleç, Haberci, İstanbul, 2004, s. 13vd.

¹⁵ Vehbi Hacıcadıroğlu, *İnançtan Bilgiye*, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002, s. 23.

B. Eflatuncu Mağara Alegorisinin Dinsel Bilgiyi Anlama ve Geliştirmedeki Rolü

Eflatuncu mağara alegorisinin yeniden yorumlanışının, *Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*¹⁶ isimli eserimizde dile getirdiğimiz ontolojik açılımların dışında, bir de dinsel bilgiyi anlama ve geliştirme konusunda epistemolojik açıdan ayrı bir değer taşıdığını ifade etmek gerekir. Nitekim anılan alegori, farklı biçimlerde, epistemolojik uzantılara sahip görülebilir. Şöyle ki: Mağara alegorisine atıfla:

- i. Duyuların bilgi kaynağı oluşu gündeme getirilebilir mi? Bu noktada, duyuların yanıltıcı yönü, mağara alegorisine atıfla ortaya konabilir.
- ii. Aklın bilgi elde etmedeki rolü öne çıkarılabilir mi? Bu hususta, idelerin, mağara alegorisi ışığında, nesnelerin özünü oluşturduğu dillendirilebilir.
- iii. Bilgi elde etmede vahyin önemine vurgu yapılabilir mi? Bu bağlamda, karanlık mağaradaki kölelere bilgiyi ulaştıracak, onları karanlıktan aydınlığa çıkaracak elin vahiy olduğu ileri sürülebilir.

Mağara alegorisine atıfla, kuşkusuz, tüm bunlar yapılabilir.¹⁷ Ancak, durumun artık günümüzde çok farklı bir yönünün olduğu açıkça görülmektedir. O da şudur: Bilgi genelinde ve dinsel bilgi özelinde bilgiyi anlama ve düzeyini yükseltme ancak bütüncül bir yaklaşım içinde olasıdır.

Eflatuncu mağara alegorisinin özünde taşıdığı karanlık alan, karanlığa düşen gölge ve karanlıktan aydınlığa geçiş olmak üzere üç temel husus yalnızca ontolojik değil¹⁸ aynı zamanda epistemolojik bir değer taşır. Biz, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, mağara alegorisi içinde anılan bu üç hususun taşıdığı epistemolojik değeri, Eflatun ile İbn Arabi'nin görüşleri ışığında karşılaştırmalı olarak tartışmak istiyoruz.

i. Karanlık Alan

¹⁶ Metin Yasa, *Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, Elis Yayınları, Ankara, 2010, s. 107vd.

¹⁷ Krş.: "Plato's Middle Period Metaphysics and Epistemology", <http://plato.stanford.edu/entries/plato-metaphysics/> (Erişim: 05. 05. 2009).

¹⁸ Yasa, *Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, s. 107.

Eflatuncu mağara alegorisine atıfla, epistemolojik bir sorun olarak bilgiye ulaşma ve bilginin taşıdığı değeri bilme dolayımında bilgisiz insan modeli-karanlık alan ilişkisi şöyle sunulur:

Yer altında mağaramsı bir yer, içinde insanlar... Çocukluklarından beri ayaklarından, boyunlarından zincire vurulmuş, bu mağarada yaşıyorlar. Ne kimıldanabiliyor... ne de başka bir yer görebiliyorlar. ... Garip bir sahne doğrusu ve garip mahpuslar!
... Bu durumdaki insanlar, kendilerini ve yanlarındakini nasıl görürler?¹⁹

Yukarıda Eflatun'dan alıntıladığımız metinde dile getirilen görüş dolayımında, İbn Arabi, henüz bilme bilinci kazanmamış insan profili -karanlık alan ilişkisini Tanrı'yla olan özel bir diyalog içinde dile getirmeyi yeğler. Şöyle der:

Kullarım! Benden, orada beni benden başkasının göremediği bir makam istediniz. Ben karanlıktaydım ve benimle hiçbir şey yoktu, şimdi de öyleyim ... Sen, senin karanlığını aşsan, benim karanlığıma ulaşır-sın; ama sen senin karanlığını asla aşamaz ve bana ulaşamazsın. Sen, seninle hiç kimse olmadan, senin karanlığındasın. Ve bu karanlık, O'dur.²⁰

Doğrusu, yukarıdaki alıntılar dikkate alındığında, bilgi genelinde, tek başına bir bilgi kaynağı olarak duyuya olan 'ortak güvensizlik', Eflatun'un 'bu durumdaki insanlar, kendilerini ve yanlarındakini nasıl görürler?' ifadesi ile İbn Arabi'nin 'sen, seninle hiç kimse olmadan, senin karanlığındasın' ifadesinde net olarak görülmektedir.

Açık konuşmak gerekirse, Eflatuncu mağara alegorisinin içerdiği karanlık kavramının epistemolojik açıdan taşıdığı değere İbn Arabi'nin ortaya koyduğu düşüncelerle sağladığı katkının önemini iyi görmek ge-

¹⁹ Eflatun, *Devlet*, çev.: Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980, s. 199-200; konunun ontolojik açıdan değerlendirilişi konusunda ayrıca bkz.: Yasa, *Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, s. 107vd.

²⁰ İbn Arabi, "Kitabu'l - Ya", *Mecmuatü Resail-i İbn Arabi* içinde, Daru'l-Muhacceti'l - Beyza, Beyrut, Lübnan, s. 476. Anılan alıntının Tanrı'yı konuşma ile ilgili bağlamı konusunda, sözcülemi, bkz.: Yasa, *Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, s. 83vd.

rekir. Bu değer ve önemin; kendisini, günümüz epistemolojisinde gelinen süreç dikkate alındığında tek yönlü bir bakış içeren,

doğrulanabilir türden beklentilerimize 'bilgi', doğrulanabilir türden olmayan beklentilerimize de 'inanç' adını vermek²¹

gerektiği şeklindeki bir görüşe özel atıfla, daha net gösterdiğini iyi kavramak durumundayız.

ii. Karanlığa Düşen Gölge

Eflatun, mağara alegorisini tamamlayıcı olarak, gölgeye²² atıfta bulunur:

Şimdi bu adamlar aralarında konuşacak olurlarsa, gölgelere verdikleri adlarla gerçek nesnelere anlattıklarını sanırlar, değil mi? ²³

diye sorar ve şöyle devam eder:

Tanrısal dünyaları seyretmiş bir kimse, insan hayatının düşük gerçeklerine inince, şaşkın ve gülünç bir hale düşer. Karanlıklara alışmadığı, ilkin her şeyi bulanık gördüğü için, ...doğrunun gölgeleri ya da bu gölgelerin yansılarını üzerine tartışmalara girip de, doğruluğun kendisini hiçbir zaman görmemiş olanların yorumlarını çürütmek zorunda kalınca, herkes yadırgar onu...²⁴

Anılan bağlamda İbn Arabi ise şu ifadelerle yer verir:

Her şeyin bir gölgesi vardır, Tanrı'nın gölgesi ise arştır. Ancak, her gölge uzamaz; nitekim arş, tanrısallık içinde uzamayan bir gölge olup, gizlidir. Kuşkusuz, gölgesi algılanan cisimler ışık tarafından kuşatılınca, kendi gölgesi içinde kalır.²⁵

Açıkça görüleceği üzere, gölge kavramının, yalnızca Eflatun'un düşüncesinde tanrısal dünya ile bağlantısı kurulmakta değil, anılan kavramın aynı zamanda ve belki de çok daha anlaşılır bir biçimde İbn Arabi'nin düşüncelerinde de Tanrı ile olan bağlantısına dikkat çekilmektedir.

²¹ Hacıkadıroğlu, *age.*, s. 23.

²² Konunun, Mevlana örneğinde, ontolojik açıdan değerlendirilişi için bkz.: Yasa, *Rubailerinin Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, s. 108.

²³ Eflatun, *age.*, s. 199-200.

²⁴ Eflatun, *age.*, s. 202.

²⁵ İbn Arabi, "Kitabu'l-Celaleh", *Mecmuatü Resail-i İbn Arabi* içinde, Daru'l-Muhacceti'l-Beyza, Beyrut, Lübnan, s. 482.

Bu dikkat çekişin, kuşkusuz, vahyin taşıdığı epistemolojik değere işaret ettiği hususunu iyi algılamak gerekir. Bu algı içinde, bilgi objesi olarak, yalnızca gerçekler varlıklar ile gölge varlıklar arasında ayırım yapılmış olmaz, aynı zamanda, gerçek varlıkların yerine geçen gölge varlıkların, gerçekler varlıklar olmadığı gerçeği de aydınlatılmış olur. Bu cümleden olarak, açık konuşmak gerekirse, karanlığa düşen gölge, hem Eflatun hem de İbn Arabi için aşılması gereken bir sorundur. Bununla birlikte, gölge, bir yazımızda tartışabildiğimiz kadarıyla İbn Arabi'nin kullandığı 'arada olma' kavramıyla birlikte düşünülünce, ayrı bir anlam kazanır.²⁶ Bu cümleden olarak, bilgi elde etmede gölgenin yükleneceği işlevin, İbn Arabi'nin kavramsal yaratıcılığı ile daha da etkin hale gelebileceğini iyi anlamak gerekir. Doğrusu, İbn Arabi'nin, gölge kavramını Tanrı'ya dönük bir öz ve öteye bakan bir eğilim içinde ele alması, yeterince ufuk açıcı görünmektedir.

iii. Karanlıktan Aydınlığa Geçiş

Aydınlatılmayan bir karanlık, Eflatun'a göre, gözün bulanık görmesine neden olur.²⁷ Aydınlatılması gereken karanlık, İbn Arabi için ise, "ışığın gölgesi kendi içindedir, karanlığın ışığı ise kendi içindedir"²⁸ ifadesinden açıkça anlaşılacağı üzere 'arada olma'²⁹ konumuna işaret eder. Doğrusu, "düşünce sisteminde işlevsel bir kavram olarak 'arada olma'yı doğrudan İbn Arabi'nin kendisi kullanır; böylece de İbn Arabi yalnızca konu ve kavramsal zenginliğe ulaşmaya çalışmaz, aynı zamanda üzerinde durduğu konuyu ayrıca sorun yönüyle tartışmayı ve ulaştığı kavram zenginli-

²⁶ Krş.: Metin Yasa, "İbn Arabi'nin Arada Olma'yı Anlatımı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, İbn Arabi Özel Sayısı –II*, Yıl: 9, Sayı: 23, Ocak-Haziran 2009.

²⁷ Eflatun, *age.*, s. 202; karanlıktan aydınlığa geçişin ontolojik açıdan taşıdığı değer için ayrıca bkz.: Yasa, *Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, s. 109vd.

²⁸ İbn Arabi, "Kitabu'l-Celaleh", *Mecmuatü Resâil-i İbn Arabi* içinde, s. 482.

²⁹ İbn Arabi'nin 'arada olma'yı anlatımına ilişkin açıklayıcı değere sahip farklı örnekler için bkz.: Yasa, "İbn Arabi'nin Arada Olma'yı Anlatımı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, İbn Arabi Özel Sayısı –II*, s. 101vd.

ğini aşmayı da dener.”³⁰ Bu aşma içinde her şey ontolojik ve epistemolojik bir bütünlük içinde değerlendirilir.

Eflatun felsefesinde her ne kadar şairlere bahşedilmiş bir tanrısal nefesten söz edilse de³¹, karanlıktan aydınlığa geçiş söz konusu edildiğinde³² mağara alegorisi sınırları içinde,

Metafizik sersemliğin zifiri karanlığına gömülmüş mahpus, bağlarından kendi kendine kurtulamaz. Zaten böyle bir şeyi ne arzu edebilir ne de düşünebilir. Bunun için erginlenmiş ve filozof olmuş birinin ona eğilmesi, onu zincirlerinden kurtarması, ayağa kalkmaya ve ardından başını çevirmeye zorlaması gerekir.³³

türü bir açıklama yeterince anlaşılır gözükmemekte ve açık konuşmak gerekirse, “gözün karanlıktan aydınlığa çevrilmesi”³⁴ de ancak bu şekilde olası olmaktadır.

46

OMÜİFD

İbn Arabi, karanlıktan aydınlığa geçişi, içeriği zengin kavramlar eşliğinde dile getirmeyi yeğler. Şöyle der:

Varlık, kuşkusuz, birdir. Onun; görünen yönü, evren; görünmeyen yönü, isimler; görüneni görünmeyenden, görünmeyi görünenden ayırt etmek için görünen ile görünmeyen arasında yer alan ayırıcı ve birleştirici yönü ise, yetkin insandır.

Görünen, görünmeyenin aynası; görünmeyen görünenin aynası; aralarındaki ise ayıran ve birleştiren olarak ikisinin aynasıdır.³⁵

Bununla birlikte, İbn Arabi'nin, görünmeyi ve görüneni mutlak ve görece olarak ayrı ayrı ikişer kategoride anması, karanlıktan aydınlığa

³⁰ Metin Yasa, “Bütüncül ve Eleştirel Din Felsefesi Modeline Doğru”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nün bir etkinliği olarak 24-26 Mart 2010'da İstanbul'da Düzenlenen *Türkiye'de Felsefenin Geleneği ve Geleceği* isimli toplantıda sunulan bildiri.

³¹ Sözgelimi bkz.: Eflatun, *İon*, çev.: Tacettin Ünlü, *Diyaloglar I*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1982, s. 267.

³² Eflatun, *age.*, s. 205.

³³ Dominique Folscheid, Felsefe Akımları, çev.: Muna Cedden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 15; ayrıca krş.: Yasa, *Rubailerinin Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi*, s. 111vd.

³⁴ Eflatun, *age.*, s. 202.

³⁵ İbn Arabi, “Tenbihat ala Uluvvi'l- Hakikati'l- Muhammediyyeti'l -Aliyyeh”, *Mecmuatü Resail-i İbn Arabi* içinde, Daru'l-Muhacceti'l -Beyza, Beyrut, Lübnan, s. 401-402.

geçiş açısından, açıklayıcı bir öneme sahiptir. Sözelimi, ruhlar evreni, mutlak görünmeyen Tanrı'ya oranla görece görünmeyen, mutlak görünen cisimler evrenine oranla ise mutlak görünmeyendir.³⁶ Öyle anlaşılıyor ki, yalnızca Eflatun değil, İbn Arabi de karanlığa düşen gölgenin aydınlatılması gerektiği kanısındadır. Bu kanı, her tür bilginin yanında, dinsel bilgiyi de gündeme getirir. Eflatun'un bu noktada attığı adım, karanlıktaki kölenin aydınlığa çıkartılması yönündedir. Ancak, bu adım, gerçekte, yine de net bir konuma işaret etmez. Çünkü mağara alegorisi sınırları içinde, kimin, nereden, nasıl ve niçin gözlemlediği belli değildir. Yapılan bir yorumda, Eflatun felsefesi ve mağara alegorisi,

belli bir erginlenme güzergahını izleyen ve hakikate doğru giden bir yoldur ve yolun çıkış noktası gerçekte varış noktasıdır³⁷

şeklinde dillendirilir. Buna karşılık, İbn Arabi'nin karanlığa düşen gölgenin aydınlatılması yönündeki isteği ve ortaya koyduğu çaba, yalnızca ontolojik açıdan değil³⁸, epistemolojik açıdan da son derece açıktır. Doğrusu, İbn Arabi'nin 'arada olma'yı anlatımı, aynı zamanda, dinsel bilginin kaynağı olarak vahye atıf yapmayı, vahyin aydınlatıcı bilgi vermede yüklendiği işlevi görmeyi, vahyin diğer bilgi kaynaklarıyla bütünleşmesi gerektiğini vurgulamayı, dinsel bilginin elde edilmesi, geliştirilmesi, düzeyinin yükseltilmesini ve diğer bilgi türleriyle olan ilişkisinin kurulmasını gündeme getirir. Açık konuşmak gerekirse, İbn Arabi'nin sözünü ettiğimiz 'arada olma' kavramı ve anlatımı, günümüz epistemoloji anlayışında gelinen nokta dikkate alındığında, yukarıda sözü edilen türden zengin çağrışım ve açılımlara neden olabilecek özde bir kavramdır.

³⁶ İbn Arabi, "Tenbihat ala Uluvvi'l- Hakikati'l- Muhammediyyeti'l -Aliyyeh", *Mecmuatü Resail-i İbn Arabi* içinde, s. 411;

³⁷ Folscheid, *age.*, s. 16.

³⁸ İbn Arabi'nin ontolojiye ilişkin görüşleri konusunda sözelimi bkz.: Metin Yasa, *İbn Arabi ve Spinoza'da Varlık*, Elis Yayınları, Ankara, 2003.

C. Bütüncül Yaklaşımın Kaynak, İçerik ve Bağlayıcılık Açısından Önemi

Dinsel öz bilgiyi anlama ve dinsel bilgiye atıfla ulaşılan dinsel içerikli bilgileri geliştirme yönünde kaynak bütünlüğünü öne çıkarmak, çağımız evrensel bilgisine katkı olarak, artık kaçınılmazdır. Bu çıkarım, İsmail Tunalı'nın, "Dünyanın Yeni Epistemolojik Anlamı ve Sanata Yansıması"³⁹ isimli bildirisinde dile getirdiklerinin gerekçeli bir yorumunu da ifade eder. Nitekim Tunalı'ya göre, 19. yüzyılın ikinci yarısında, mekanik bilim anlayışına bağlı olarak gelişen bir epistemolojide, tek kaynak olarak duyu ve tek realite olarak duyu verilerinin öne çıktığı görülür.⁴⁰ Buna karşılık, 20. yüzyılda farklı yönde gelişen bir doğa bilimi anlayışına paralel olarak yeni bir epistemolojinin varlığı hissedilmeye başlanır. Max Planck'ın 'Quantum', Einstein'in 'Relativite' ve W. Heisenberg'in 'Belirsizlik İlkesi' anlayışları, bu epistemolojinin gelişimine katkı sağlayan veriler sunar. Böylece ortaya, bilgi kaynaklarının kategoryal değerlerini yitirmesiyle, gerçek ile soyutun bütünleşmesi gerektiği sonucu ortaya çıkar.⁴¹

48

OMÜİFD

Bu anlayış içinde,

görünüşler, duyular dünyası yok farz edilirken, ulaşılmak istenen, mutlak, şüphe dışı bir realite vardır; Duyu-üstü özler dünyası. Böyle bir dünya, mutlak, zaman, mekan dışı bir varlıktır. Bu yeni epistemolojik realitedir.⁴²

Bu yeni epistemolojinin değeri, 21. yüzyılda giderek daha bir gelişme gösterir. Bu gelişim içinde, 'bireysel bilinç üstü konseptler'i, 'düşünsel kategoriler'i özünde taşıyan bir evrensel akıl belirir. Evrensel dünya da, başkası değil, anılan evrensel aklın kendisidir. Bu yeni kozmik yapı, bir yönüyle sanal, bir yönüyle reel olup, sanal realite olma paradoksunu içinde taşır. Bunun güzel bir örneği, internette verilen görüntülerdir. Bu görüntüler, kuşkusuz, sanaldır; ama aynı zamanda gerçektir de.⁴³

³⁹ Tunalı, agm., *Bilgi ve Değer*, s. 30-34.

⁴⁰ Tunalı, agm., *Bilgi ve Değer*, s. 31.

⁴¹ Tunalı, agm., *Bilgi ve Değer*, s. 32.

⁴² Tunalı, agm., *Bilgi ve Değer*, s. 32.

⁴³ Tunalı, agm., *Bilgi ve Değer*, s. 33.

Bu noktada, Eflatuncu mağara alegorisi bağlamında, ister Eflatuncu aydınlık-karanlık ilişkine isterse İbn Arabi'nin 'arada olma' kavramına atıfta bulunulsun, durum değişmez. Çünkü bir yandan Eflatuncu mağara alegorisi ve içeriği, öte yandan İbn Arabi'nin bütünlüğü öngören 'arada olma' kavramının mantıksal iletileri, birer bilgi kaynağı olan vahiy, akıl, duyu ve deneyimin bütünlük içinde ele alınmasına işaret eder. Doğrusu, Eflatuncu mağara alegorisinde betimlenen mahpus,

böylece, kendisi için en parlak ama aslında en karanlık olandan, kendisi için en karanlık ama aslında en parlak olana ve nihayet hem kendisi için hem de gerçekten en parlak olana geçiş yapar.⁴⁴

Yukarıdaki çıkarım, İbn Arabi'nin, "ışığın gölgesi kendi içindedir, karanlığın ışığı ise kendi içindedir."⁴⁵ görüşüne paralel değerlendirilebilir. Artık, bu noktada önemli olan, insanın, her tür bilme açısından var olanın idesini öncesizlik halinde kendi ruhunda taşıdığını, bilinenin bu taşıma ile gerçekleştiğini ve reel olanın idesine benzediği ölçüde ne ise o olacağının bilincine varmasıdır.⁴⁶

Eflatun, epistemolojik açıdan ayrı bir değer taşıyan mağara alegorisinde niteliği dinsel olsun ya da olmasın bilgiye ulaşma bağlamında "karanlık" kavramını öne çıkarır. İbn Arabi, yaptığı çağrışımlar farklı olsa da, bu noktada Eflatun'a katılır. Açık konuşmak gerekirse, anılan karanlık, gerek Eflatun gerekse İbn Arabi açısından, özünde aydınlık taşıyan bir karanlıktır. Çünkü sözü edilen karanlık, bilincine varılması halinde, Eflatun'a göre insanı kölelikten kurtaran, İbn Arabi'ye göre ise insana konumunu öğreten bir aydınlığa dönüşür.

D. Sonuç: Bütüncül Yaklaşımın Dinamik Gücü

Eflatuncu mağara alegorisinin, dinsel bilgi sorununu çözecek güçte olduğu ileri sürülse bile, anılan çözümün niteliği yine de net görünmemektedir. Çünkü çözümün mağara alegorisiyle sınırlı kalması halinde, her bilgi

⁴⁴ Folscheid, *age.*, ss. 15-16; ayrıca krş.: Eflatun, *age.*, s. 202.

⁴⁵ İbn Arabi, "Kitabu'l- Celaleh", *Mecmuatü Resail-i İbn Arabi* içinde, s. 482.

⁴⁶ Wilhelm Weischedel, *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev.: Sedat Umran, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 60.

araştırmacı sınırlı bir olanağa sahip demektir. Dolayısıyla, dinsel bilgi sorununu yalnızca mağara alegorisi açısından ele almak eksik bir çıkarımdır. Bununla birlikte, bu makalenin sınırları içinde tartışıldığı üzere mağara alegorisi, vahiyle gelen dinsel bilginin, başka araçlarla geliştirilebileceğine kapı arayan bir fenomen olarak görülebilir ve bu tür bir algı sayesinde, bilgi geneli ve dinsel bilgi özelindeki kutuplaşma ve çelişkilerin yalnızca açıklanmayacağı değil aynı zamanda aşılacağı da ifade edilebilir.

Dinsel bilginin, vahiy dışında kuşatıcı bir kaynağı söz konusu olmadığına göre, vahiy, dinsel bilginin amacı değil, aracı konumundadır. Bununla birlikte, vahiyle gelen dinsel bilgi ile vahiy arasındaki epistemolojik ilişkiyi iyi kavramak gerekir. Çünkü dinsel bilgi, bilginin dinsel değeri açısından, yalnızca vahye yüklediği anlama anılmaz, aynı zamanda vahiyle anlam kazanır. Doğrusu, vahiyle dinsel bilgi arasında görülen bu paradoksal durum diğer bilgi türleri ve kaynakları için de geçerlidir.

50

OMÜİFD

Eflatuncu mağara alegorisini, İbn Arabî'nin oluşturduğu kavramlar ışığında yeniden yorumlamak, bir yandan dinsel bilginin kaynağına inme, öte yandan ilgili bilginin içeriğini anlama, düzeyini yükseltme ve çağdaş epistemolojik gelişmelere ışık tutma açılarından da önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Sponville'nin, genel olarak çağdaş epistemolojiye ilişkin dile getirdiği "mutlak bilgisizlik ve mutlak bilmek arasında, bilgi ve bilgilerin ilerlemesi için bir yer vardır"⁴⁷ çıkarımına, geleneksel İslam düşüncesinin hiç de yabancı olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun güzel bir örneği, doğrusu, İbn Arabî'dir.⁴⁸ Çünkü, İbn Arabî de kendi düşünce sistemi içinde "görünen bir görünmeyen, görünmeyen bir görünen vardır"⁴⁹ ifadelerini kullanır. Bu durumda, öyle görülüyor ki, sözü edilen

⁴⁷ Comte-Sponville, *age.*, s. 64.

⁴⁸ İbn Arabî'nin anılan 'arada olma' konusuna ilişkin görüşleri için sözgelimi bkz.: Yasa, "İbn Arabî'nin Arada Olma'yı Anlatımı", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, İbn Arabî Özel Sayısı -II*, s. 91-108.

⁴⁹ İbn Arabî, "Kitabü'l- Celaleh", *Mecmuatü Resail-i İbn Arabî* içinde, Daru'l-Muhaccetü'l - Beyza, Beyrut, Lübnan, s. 487.

'ara yer', ancak, Tanrı'nın varlıkla bütünleşmiş içkin yönünün işlevi ile dolar ve güncellik kazanır.

Bütüncül olmada öngörülen farkın niteliği, kuşkusuz, sorgulanabilir. Bu bağlamda yapılması gereken şey, alternatif bir yola işaret etmektir. Bu yol, işin içine vahyi de katarak akıl, duyu deneyimi ve bilimsel çıkarımdan⁵⁰ bir bütün halinde yararlanmak suretiyle, genelde bilgiye özelde dinsel bilgiye ulaşmak ve düzeylerini yükseltmektir. Alternatif yol, bilgi araştırmacısına, bilinen genel bilgiye ya da dinsel bilgiye dayanarak, 'edin-diğimiz bilgi en sağlam bilgidir' diyebilme cesaretini kendinde bulmasını değil, aksine, genel ya da dinsel bir bilgi kutuplaşmasına gitmeksizin, 'şu genel bilgide güçlüyüz', ya da 'şu dinsel bilgide zayıfız' diyebilme erdemi-ne sahip olmasını öngörür. Çünkü, bir çok bilgi türünden söz edilebilir ve böylece de, her bilgi türü, 'bilgide güncelleme' gereksinimine konu olma ayrıcalığını yaşayabilir.

Öyle anlaşılıyor ki, bilgiye ulaşmada kaynak, önemli bir işleve sahiptir. Bununla birlikte, hiçbir bilgi kaynağını tam olarak tanımlamak olası görünmemektedir. Dahası; aynı kaynağa atıfla elde edilen bilgiler birbirleriyle çelişebilmekte ve tutarsızlıklar ortaya çıkabilmektedir. Bu durum, bilgi kaynakları arasında bütüncül yaklaşıma ilişkin gereksinimi doğrular gözükmektedir. Dolayısıyla bilgi kaynaklarını birbirlerinin alternatifi olarak görmek, sağlıklı bilgiye ulaşmayı engelleyebilir. Bununla birlikte, Eflatuncu mağara alegorisi ile İbn Arabi'nin bu makalede dile getirdiği-miz aynı doğrultuda yorumlanması olası olan görüşlerinin, bütüncül bakışla elde edilmiş ve aydınlatıcı değeri yüksek bilgi üzerinde odaklanması gerektiği konusunda ısrarcı oldukları anlaşılmaktadır.

Kaynakça

- Blackstone William T., Dinsel Bilgi Sorunu, çev.: Tuncay İmamoğlu, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.
- Comte-Sponville, André, Felsefeyi Takdimimdir, çev.: S. Seza Yılcıoğlu, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006.

⁵⁰ Honer, Thomas C. Hunt, *age.*, s. 126.

Eflatun, Devlet, çev.: Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.

Folscheid, Dominique, Felsefe Akımları, çev.: Muna Cedden, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

Hacıkadıroğlu, Vehbi, İnançtan Bilgiye, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.

Honer, Stanley M., Thomas C. Hunt, Felsefeye Çağrı, çev.: Hasan Ünder, İmge Kitabevi, Ankara, 1996.

İbn Arabi, "Kitabu'l - Ya", Mecmuatü Resail-i İbn Arabi içinde, Daru'l-Muhacceti'l -Beyza, Beyrut, Lübnan.

İbn Arabi, "Tenbihat ala Uluvvi'l- Hakikati'l- Muhammediyyeti'l -Aliyyeh", Mecmuatü Resail-i İbn Arabi içinde, Daru'l-Muhacceti'l -Beyza, Beyrut, Lübnan

İbn Arabi, "Kitabu'l- Celaleh", Mecmuatü Resail-i İbn Arabi içinde, Daru'l-Muhacceti'l -Beyza, Beyrut, Lübnan.

Tunalı, İsmail, "Dünyanın Yeni Epistemolojik Anlamı ve Sanata Yansıması", Bilgi ve Değer, ed.: Şahabettin Yalçın, Vadi Yayınları, Ankara, 2002.

52

OMÜİFD Weischedel, Wilhelm, Felsefenin Arka Merdiveni, çev.: Sedat Umran, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Yasa, Metin, "İbn Arabi'nin Arada Olma'yı Anlatımı", Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, İbn Arabi Özel Sayısı -II, Yıl: 9, Sayı: 23, Ocak-Haziran 2009.

Yasa, Metin, Rubaileri Işığında Mevlana'da Aşk ve İşlevi, Elis Yayınları, Ankara, 2010.

Web

<http://www.san.beck.org/AB14-IslamCulture750-1095.html#9/>, (Erişim: 05.05.2009)

<http://209.85.129.132/search?q=cache:Qf-6FgjvBhMJ:www.owenanderson.net/reviews/Augustine.doc+calvin,+%22kinds+of+religious+knowledge%22&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr/>, (Erişim: 10.05.2009).

"Plato's Middle Period Metaphysics and Epistemology"

<http://plato.stanford.edu/entries/plato-metaphysics/>, (Erişim: 05.05.2009).

